

УДК 159.9

БОРИСЮК А. С.*Буковинський державний медичний університет*

РОЛЬ ТЕОРЕТИЧНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглянуто теоретичну й практичну підготовку як чинники, що впливають на процес соціалізації студентської молоді. Особливу увагу приділено діалоговості як домінуючій стратегії взаємодії викладачів і студентів; залученню студентів до науково-дослідної роботи з метою формування ініціативи, творчості; ролі самостійної роботи студентів у набутті й розвитку професійних умінь та соціалізації.

Ключові слова: соціалізація, студентська молодь, діалогічність, навчальний процес.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство з його динамічним розвитком та постійною зміною умов потребує як вузьких спеціалістів – носіїв окремих виробничих функцій, так і всебічно розвинених соціально активних особистостей, із високим рівнем адаптивних здатностей, гнучким мисленням та вмінням швидко вчитись, самостійно опановуючи необхідні для вирішення актуальних завдань знання.

Обов'язковою передумовою для формування таких фахівців є якісна фундаментальна освіта, володіння сучасними інформаційними технологіями, багата внутрішня культура. Не менш важливі для фахівців соціономічних спеціальностей професійно значущі особистісні якості, проте підґрунтям для їх реалізації завжди виступатиме комплекс необхідних знань, умінь та навичок, засвоєних у процесі професійної підготовки. Фундаментальна теоретична підготовка не лише озброює майбутнього фахівця знаннями, що необхідні для ефективного виконання ним професійних функцій, а й готує до роботи в насиченому інформаційному середовищі, до постійного навчання, самовдосконалення, підвищення кваліфікації та розширення професійних можливостей. Професійний розвиток, що відбувається в процесі теоретичної підготовки, не в останню чергу полягає у розвитку його самосвідомості, зокрема й професійної, здатності до рефлексії та самоаналізу.

Студентський вік – це сенситивний період для розвитку основних соціогенних потенцій людини як особистості. До них належать: формування професійних, світоглядних і громадських якостей майбутнього фахівця; розвиток професійних здібностей як передумова подальшої самостійної професійної творчості; становлення інтелекту і стабілізація рис характеру; формування соціальних цінностей у зв'язку з професіоналізацією. Тобто, під час навчання у вищому

навчальному закладі відбувається соціалізація студента як особистості [1].

Аналіз наукових досліджень. Поняття «соціалізація» розглядається низкою наук: філософією, соціологією, психологією, педагогікою тощо. Вагомий внесок у визначення сутності соціалізації зробили такі науковці, як Б. Ананьєв, В. Барулін, Л. Виготський, Е. Дюркгейм, І. Кон, Л. Леонт'єв, А. Мудрик, Л. Подоляк, Т. Парсонс, С. Рубінштейн, П. Сорокін, Г. Тард та ін. Дослідники наголошують, що процес соціалізації характеризується приєднанням, інтеграцією, входженням особистості в суспільство. У працях таких авторів, як В. Андрущенко, В. Бех, І. Бех, Є. Бистрицький, Л. Бондаренко, В. Войтко, В. Волович, В. Горський, Л. Губерський, І. Зязюн, В. Кремень, М. Лукашевич, В. Москаленко, М. Михальченко, І. Надольний, Л. Орбан-Лембрик, В. Шинкарук та ін. наголошується на перспективності цілеспрямованого корегуючого та спрямовуючого впливу на процес соціалізації молоді.

У процесі соціалізації студентської молоді у вищому навчальному закладі продовжується професійне самовизначення особистості, здійснюється формування світосприйняття під кутом майбутньої професії, відшліфовуються професійні уміння і навички, накопичується первинний професійний досвід. Навчальна діяльність виступає важливим чинником, що впливає на процес соціалізації.

Л. Е. Орбан-Лембрик зазначає, що соціально-психологічний компонент навчальної діяльності студентів утворюють такі складові: проблеми адаптації студентів до умов навчання у ВНЗ; особливості створення позитивного соціально-психологічного клімату в студентській групі; особливості налагодження стосунків студентів із викладачами; соціально-психологічні бар'єри студентів, зумовлені навчанням; типи спілкування і діяльності на рівні «педагог – студент»,

«педагог – студентська аудиторія»; проблеми взаєморозуміння викладача і студентів; етнопсихологічні особливості спілкування в процесі навчання та взаємодії; проблеми міжособистісних конфліктів; особливості вияву десоціалізуючих впливів на молоду людину [5].

Важливого значення у процесі соціалізації студентів набуває безпосереднє спілкування викладача і студента, їхня співпраця, співробітництво, від ефективності якого певною мірою і залежить процес соціалізації. Значиму роль відіграє також характер комунікації в студентському середовищі, зокрема в навчальній групі.

Особистість викладача – надзвичайно важлива фігура з погляду ефективності навчального процесу й успішності становлення професійної ідентичності майбутнього фахівця. Для студента-початківця викладач виступає в ролі «значущого іншого». У вітчизняній психології теоретичні та емпіричні дослідження міжособистісної значущості здійснювали І.С. Кон [3], А.В. Петровський [4], О.А. Кроник [4] та інші.

У психології професійної освіти нині спостерігається зміщення акцентів з розробки описово-нормативних моделей особистості й діяльності фахівця, на основі яких раніше формулювались вимоги до змісту його професійної підготовки (професіографічний підхід), на дослідження професійної свідомості й самосвідомості суб'єкта діяльності – його цінностей, смислових утворень, рефлексії. Виникає необхідність виходу за межі вузькотехнологічного розуміння професійної діяльності у сферу психології свідомості, розвиток якої розглядається як основний зміст процесу професіоналізації [8]. Важливим компонентом якісної теоретичної підготовки майбутніх фахівців є розвиток культури професійного мислення. Н.І. Пов'якель [11] наголошує, що професійний розвиток культури професійного мислення зумовлює становлення властивостей і характеристик мислення, підвищення його процесуальних та результативних показників, інтеграцію й реалізацію у професійній діяльності значущих і специфічних якостей мислення, орієнтованих на структуру та зміст професійної діяльності, особливості фахових завдань, специфіку засобів і технологій, які використовуються, відповідні етичні та правові норми. В. Литовченко [7] зазначає, що дослідницькі вміння виступають сукупністю систематизованих знань, умінь і навичок особистості, поглядів і переконань, які визначають функціональну готовність студента до творчого пошукового розв'язання пізнавальних задач.

Виклад основного матеріалу. Діалогове навчання забезпечує вдосконалення навичок вербальної репрезентації думок, формує вміння адекватно сприймати висловлювання співрозмовника, швидко й безпомилково орієнтуватися в ситуації, застосовувати емпатію для ідентифікації почуттів співрозмовника, його переживань та амбіцій, наявних у спілкуванні. Запровадження діалоговості як домінуючої стратегії взаємодії викладачів і студентів уже з університетської лави природно готує останніх до діалогічної взаємодії з цільовою групою їхньої професійної діяльності. Готовністю до діалогічної взаємодії, зокрема, визначається якість підготовки студента гуманітарної спеціальності, його здатність до виконання професійних функцій.

Водночас викладач стає для студента молодших курсів першою фігурою, що репрезентує світ професії, уособлює професійну спільноту, потужно впливає на формування студентських уявлень. Навіть якщо йдеться про викладання суто теоретичних дисциплін і викладач не є практиком, для студента він все одно виступає як носій обраного ним фаху. Від того, наскільки позитивним є в очах студента імідж викладача, наскільки привабливою в загальнолюдському та суто професійному сенсі виявляється його фігура, залежить успішність процесу ідентифікації, що є важливою складовою соціалізації.

Оскільки процес соціалізації тісно пов'язаний із розвитком професійної самосвідомості, то теоретична підготовка у вищому навчальному закладі повинна бути спрямована не лише на ретрансляцію певного обсягу професійно значущої інформації, а й на розвиток здатності до рефлексії та самоусвідомлення. Високий рівень розвитку професійної самосвідомості в поєднанні з якісною професійною підготовкою забезпечує професіоналові необхідну гнучкість у пристосуванні до мінливих умов, здатність розв'язувати нестандартні задачі, адаптуватись до вимог дійсності, не втрачаючи при цьому власної ідентичності.

Загальновідомо, що високий рівень розвитку професійного мислення забезпечує фахівцеві відчуття стабільності та впевненості у власних силах, оскільки надає максимальний ступінь свободи у вирішенні поставлених перед ним питань, не прив'язуючи до конкретних знань чи готових сценаріїв, алгоритмів діяльності, а стимулюючи до самостійного вибору засобів та напрямків активності. Розвиток професійного мислення та самосвідомості неможливий у контексті інформаційно-знанневого підходу до навчання, – з цим погоджуються всі дослідники. Для

його досягнення необхідною умовою є діяльнісно зорієнтоване навчання, орієнтація на пластичність та адаптивність у виконанні професійних завдань, які набуваються студентом як у процесі теоретичної та практичної підготовки, так і самостійно, в контексті особистісного розвитку.

За сприятливих обставин процес професійного розвитку як шлях до досягнення професіоналізму й майстерності розпочинається ще під час підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. Особливих форм та проявів цей процес починає набувати на старших курсах професійної підготовки, зокрема, у процесі засвоєння професійно зорієнтованих дисциплін, що спрямовані на формування специфічно-фахових практичних умінь виконання професійних завдань.

Попри розуміння більшістю фахівців необхідності наближення навчання до практичної діяльності, нині у вищих навчальних закладах України все ще переважає гностичний підхід, в рамках якого головним освітнім завданням вважається формування у студентів міцних і обширних науково-предметних знань, тобто під час навчання студенти мають справу не зі змістом професійної діяльності, а з навчальними дисциплінами. Унаслідок такої освітньої стратегії ми отримуємо знавців, спеціалістів-теоретиків у конкретній галузі знань, але не суб'єктів цілісної професійної діяльності.

На противагу гностичному (знанневому) підходу в підготовці фахівців розроблено так званий методолого-діяльнісний підхід, головна роль у якому відводиться рефлексивно-мисленнєвій культурі як формі організації свідомості професіонала. Реалізація діяльнісного підходу в освіті забезпечує розкриття діяльнісної природи й структури знань, що викладаються, та орієнтує студентів на розгортання рефлексії, дозволяючи в такий спосіб сформулювати в них здатності до проектування, прогнозування та програмування своєї професійної діяльності [8]. При такому підході цінність знань жодним чином не зменшується, їхня значущість не принижується, проте знання з основної мети навчання перетворюються на засіб становлення професіоналізму. Цінність знань перевіряється застосуванням їх на практиці, а значущість оволодіння ними студент може відчутти безпосередньо на собі, що суттєво підвищує його мотивацію та особисту включеність у навчальний процес. Отже, в описаному нами підході професійна свідомість розглядається, насамперед, як діяльнісно організована свідомість.

Такий підхід ми вважаємо оптимальним у випадках, коли йдеться про підготовку фахівців-

практиків. Професійне становлення майбутнього фахівця полягає, на нашу думку, не лише і не стільки в накопиченні необхідних знань, скільки в розвитку вміння їх доречно та ефективно застосовувати, трансформуючи в уміння та навички. Необхідною умовою формування й розвитку здібностей, що сприяють процесу соціалізації, зокрема, таких, як самостійність, творчість, ініціативність, є застосування в навчальному процесі під час професійної підготовки форм і методів, що дозволяють створювати освітні ситуації, в яких майбутні фахівці набувають і розвивають потрібні їм якості, вміння та навички.

У навчальному процесі у вищих навчальних закладах повинні плідно використовуватись різноманітні засоби підвищення ефективності практичних занять: перегляд відеоматеріалів (документальних та художніх), що зображують практичну діяльність фахівця відповідного профілю; організація дискусій, мозкових штурмів; ситуативне моделювання; ділові ігри та інші форми ігрового навчання; елементи тренінгу; елементи драматизації (інсценізації) тощо.

Особливо дієвим у зв'язку з цим є, на нашу думку, реалістичне відтворення умов здійснення професійної діяльності з наступним відпрацюванням у них практичних умінь та навичок. Такий спосіб організації навчання виконує подвійну функцію: з одного боку, дійсно допомагає студентові точніше відпрацювати й закріпити необхідні уміння та навички, з іншого боку, під впливом механізмів десенсибілізації знижує тривожність та додає впевненості у виконанні професійних функцій. Засвоєння практичних умінь і навичок в умовах, наближених до умов майбутнього робочого місця, прогнозовано позитивно впливає на адаптацію до самостійного професійного функціонування, оскільки зникає (або майже зникає) елемент шокуючої новизни, незвичності, що часто викликає у початківця психологічний дискомфорт.

Більшість студентів старших курсів однією з важливих складових професійної підготовки називають взаємодію з діючими фахівцями. Можливість спілкування з практиками, спостереження за виконанням ними професійних функцій, а – в ідеалі – спільна з ними діяльність дозволяють студентові максимально наблизитись до реалій обраної ним професії та відчутти свою включеність до професійної спільноти. Використання такого різновиду навчання також має «психотерапевтичний» вплив, оскільки потенційно знижує тривожність, що закономірно виникає у фахівця-початківця під час взаємодії з

більш досвідченими колегами через страх зганьбитися, припуститися помилки, бути осміяним чи засудженим.

Цінні результати для професійного становлення студента загалом та для процесу соціалізації зокрема приносить залучення студентів до науково-дослідної роботи. Сучасний етап розвитку професійної освіти характеризується пошуком нових шляхів співробітництва викладачів і студентів, у процесі якого відбувається формування ініціативи, самостійності і творчості останніх, залучення їх до дослідницько-пошукової навчальної діяльності.

Не можна не згадати окремо і такий вид навчальної активності, як самостійна робота студентів, значення якої з переходом на кредитно-модульну систему невпинно зростає. Одним із важливих завдань організації навчального процесу є підвищення ефективності самостійної роботи студентів та її спрямованості на формування й розвиток професійних здатностей.

Особливого значення у засвоєнні практичних умінь та навичок набуває виробнича практика [9]. Під час проходження виробничої практики студенти одночасно можуть і відпрацьовувати вміння та навички, і спостерігати за роботою досвідчених фахівців, і адаптуватись до умов конкретного робочого місця. Крім того, виробнича практика дає студентам можливість не лише отримати оцінку відповідно до рівня засвоєння знань та оволодіння вміннями та навичками, а й отримати зворотний зв'язок від діючих професіоналів, які також оцінюють його роботу. Виробнича практика, як перший досвід наближення студента до самостійної професійної діяльності, є надзвичайно важливим чинником становлення професійної ідентичності та процесу соціалізації.

Різні види позааудиторної роботи, що передбачають добровільну участь студента з метою його особистісного та професійного розвитку, створюють сприятливі умови не лише для засвоєння практичних умінь та навичок, а й для успішної адаптації та соціалізації.

В статтє рассмотрена теоретическая и практическая подготовка как факторы, которые влияют на процесс социализации студенческой молодежи. Особенное внимание уделено диалогичности как доминирующей стратегии взаимодействия преподавателей и студентов; привлечению студентов к научно-исследовательской работе с целью формирования инициативы, творчества; роли самостоятельной работы студентов в приобретении и развитии профессиональных умений.

Ключевые слова: социализация, студенческая молодежь, диалогичность, учебный процесс.

Висновки. Тож у процесі теоретичної та практичної підготовки відбувається професійний розвиток, особистісне зростання майбутнього фахівця. Важливим завданням, що постає в процесі підготовки студентської молоді, є створення оптимальних соціально-психологічних умов для успішної адаптації та соціалізації майбутнього конкурентоспроможного професіонала.

Список використаних джерел

1. Виноградова В. Проблеми соціалізації студентської молоді [Електронний ресурс] / В. Виноградова. — Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vidmagcontent.php3?m=6&n=75&c=1780>
2. Жоголева О.Р. Современный процесс социализации студенческой молодежи / О.Р. Жоголева // Социально-экономические проблемы трансформационной экономики : сборник материалов. — Тюмень : Изд-во «Вектор Бук», 2006. — В. 3. — С. 217—220.
3. Кон И.С. В поисках себя. Личность и ее самосознание / И.С. Кон. — М. : Издательство политической литературы, 1984. — 335 с.
4. Кроник А.А. Психология человеческих отношений / А.А. Кроник, Е.А. Кроник. — Дубна : Издательский центр «Феникс»; «Когито-Центр»+, 1998. — 224 с.
5. Орбан-Лембрик Л.Е. Психология професійної комунікації : монографія. — Чернівці : Книги — XXI, 2009. — 528 с.
6. Петровский А.В. Категорияльная система психологии / А.В. Петровский, В.А. Петровский // Вопросы психологии. — 2000. — № 5. — С. 3—10.
7. Головін Н.М. Організація дослідницької діяльності студентів агротехнічного інституту: результати досліджень [Електронний ресурс] / Н.М. Головін. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/NIO_2007/Pedagogica/18764.doc.htm
8. Исаев Е.И. Становление и развитие профессионального сознания будущего педагога / Е.И. Исаев, С.Г. Косарецкий, В.И. Слободчиков // Вопросы психологии. — 2000. — № 3. — С. 58—67.
9. Максименко С.Д. Значення навчально-виробничої практики в професійному становленні майбутнього лікаря-психолога / С.Д. Максименко, А.С. Борисяк // Підготовка лікарів-психологів: сучасний стан, перспективи, тенденції : матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (Чернівці, 13—14 травня 2005 р.). — Чернівці : Медуніверситет, 2005. — С. 13—15.
10. Мищенко Т.В. Становление профессиональной идентичности у студентов педагогического вуза : дис. на соискание науч. степени кандидата психол. наук : спец. 19.00.07 / Т.В. Мищенко. — Ярославль, 2005. — С. 158—179.
11. Пов'якель Н.І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога : [монографія] / Н.І. Пов'якель. — К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. — 295 с.

Theoretical and applied preparation are viewed as factors contributing to the students' youth socialization in the article. The author especially stresses on the dialogue – as a dominating strategy of teacher-student interactions; involving students into the field of scientific research to advance their initiative and creativity. The role of student's self study and self-conducted preparation are stressed for acquisition of professional skills.

Key words: socialization, students' youth, dialogue, process of learning.